

האישה הכושית

מים ראשונים: כבר נדרשנו לפרשת אהרון ומרים שדברו בגנותו של משה על שלקח אשה כושית בדברינו [אל נא רפא נא](#) [לה](#) בפרשה זו. ראה גם דברינו [מרים – אחות משה ואהרון](#) בפרשת חוקת. והפעם נבקש להידרש לאישה הכושית עצמה שלקח משה ואודותיה דברו מרים ואהרון. מי היא אשה זו?

וַתִּדְבֶר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמִטָּה עַל אֲדוֹת הָאִשָּׁה הַכּוּשִׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כּוּשִׁית לָקַח: (במדבר יב א).

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פיסקא צט – משונה ונאה

"על אודות האשה הכושית" - מגיד הכתוב שכל מי שהיה רואה אותה היה מודה בנוייה. וכן הוא אומר: "אבי מלכה ואבי יסכה" (בראשית יא כט) ... שהכל סכין ביופיה.¹ ר' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: צפורה - צפו וראו מה נאה: האשה הכושית. וכי כושית היתה? והלא מדיינית היתה! ... אלא מה כושי משונה בעורו כך צפורה משונה בנויה יותר מכל הנשים.² כיוצא בו אתה אומר: "שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני" (תהלים ז א)³ - וכי כושי היה? אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במראיו, שנאמר: "משכמו ומעלה גבוה מכל העם" (שמואל א ט ב).⁴ כיוצא בו אתה אומר: "הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל" (עמוס ט ז), וכי כושים היו? אלא מה כושי משונה בעורו, אף ישראל משונים במצוות יותר מכל אומות העולם.⁵ כיוצא בו אתה אומר: "וישמע עבד מלך הכושי איש סריס" (ירמיה לח ז), וכי כושי היה? אלא מה כושי משונה בעורו, כך היה ברוך בן נריה משונה במעשיו יותר מכל בני פלטין של מלך.⁶

"כי אשה כושית לקח" עוד למה נאמר [והלא כבר נאמר] "על אודות האשה הכושית אשר לקח"?⁷ אלא מה תלמוד לומר "כי אשה כושית לקח"? יש לך אשה נאה ביופיה ולא במעשיה, במעשיה ולא ביופיה, כמה שנאמר: "נום זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם" (משלי יא כב). זאת, נאה בנויה ונאה במעשיה, לכך נאמר: "כי אשה כושית לקח".⁸

¹ סכין היינו רואים ומסתכלים. ובחידוד לשון: סכים ואח"כ שחים ביופיה. יסכה היא שרה עפ"י מסורת המדרש, מגילה יד ע"א. גם נשות האבות רבקה ורחל נודעו ביופיהן וכן אישים נוספים בתנ"ך: יוסף, שאול, דוד, בני דוד: אבשלום, תמר ואדוניה; אסתר, דניאל, חנניה מישאל ועזריה ועוד. ראה דברינו [היופי שבאדם – ברכתו ובלותו](#) במיוחדים.

² המדרש עקבי ביופיה של ציפורה היא האשה הכושית, אלא שהביטוי "משונה בנויה" מסגיר את האפשרות שנויה של ציפורה לא היה הנוי המקובל והשגור. רק בעל עין טובה ונפש פתוחה יכול להבחין בנוי זה ולהעריכו. לפיכך, ממשיך המדרש בתיאור של אנשים נוספים שהיו "משונים" במראיהם או מעשיהם ואי לכך ציפורה מצויה בחברה טובה. עם זאת, לאוזן המודרנית (והתקינה פוליטית) של ימינו יש כאן אולי איזו צרימה קלה. מה פשר ההסתכלות החיצונית הבאה לידי ביטוי במילים "משונה בעורו"? האם צבע עור שונה הוא לגנאי או לשבח? האם זה בכלל חשוב?

³ מסורת היא במדרש לחבר את "כוש בן ימיני" של מזמור זה בתהלים עם שאול המלך שהיה מבנימין. אך ראו מדרש בראשית רבה לז ב שסבור שמדובר בעשו ובנמרוד ואין זה לחיוב. ראו גם מדרש תהלים (שוחר טוב; בובר) מזמור ז שדורש פרק זה הן לגנותו של דוד שאמר שירה על מפלתו של שאול והן לגנותו של שאול (בעיני דוד) אשר מושווה שם עם אשת פוטיפר. וזה נושא אחר עליו עמדנו במקצת בדברינו [בין שאול לדוד](#) בפרשת במדבר ואין זה עניינינו כאן והפעם.

⁴ וכבר העיר המדרש (שמואל פרשה יג) וכן המפרשים (רד"ק, אברבנאל) שלפיכך האריכו הנערות לתת לשאול הסברים מפורטים היכן וכיצד יגוש את שמואל: "כל האורך הזה למה? מלמד שהיו מביטות בנויו של שאול, ולא היו שבעות ממנו". ראה תיאור כרכור הנערות סביב שאול ואריכות דיבורן בשמואל א פרק ט.

⁵ ולפיכך נבחר פרק זה בעמוס להפטר פרשת קדושים: "קדושים תהיו לי" כנגד: "הלוא כבני כושיים אתם לי". אבל יש שדורשים פחות לשבח כמו בשיר השירים רבה שנראה להלן.

⁶ ראה הסיפור בירמיהו פרק לח איך צדקיהו המלך נותן את ירמיהו ביד השרים שמשליכים אותו בבור הטיט ועבד מלך הכושי, שעפ"י מסורת חז"ל הוא ברוך בן נריה משמשו של ירמיהו (המדרש לעיל הוא אחד המקורות לכך), מציל אותו. בסיכום קטע זה של המדרש, האשה הכושית בפרשתנו, אשת משה, נמצאת בחברה טובה של עוד שלושה "כושים": שאול המלך הראשון בישראל, האיש שהציל את ירמיהו מהבור ועפ"י עמוס – עם ישראל כולו. ראה מקבילה לדרשה זו בגמרא מועד קטן טז ע"ב, אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק מג, פרקי דרבי אליעזר פרק נג, ילקוט שמעוני בהעלותך [המתחיל ברמז תשיט] ועוד. כל הכושים כאן הוא משונים במובן החיובי ובמשמעות של בולטים לטובה.

⁷ למה פעמיים צריך הפסוק להזכיר את הביטוי "אישה כושית" בפסוק? למה אחרי שמרים ואהרון דברו "על אודות האשה הכושית" שלקח משה, צריך הפסוק לחזור ולאשר שאכן משה "אשה כושית לקח"? הכפילות בפסוק היא גם אזכור חוזר של "אשה כושית" וגם פעולת של הלקיחה. שמא תאמר שזה לגנאי? שמא תאמר שהפסוק מאושש את דברי מרים ואהרון?

⁸ האזכור הכפול בפסוק של לקיחה ושל "אשה כושית", מסביר המדרש, בא ללמד שמשך ידע היטב את מי לקח לאשה ושהיא הייתה אשה נאה ומכובדת ומתאימה לו. הכל להלל ולשבח. ראה במקבילה במדרש ספרי זוטא במדבר יב א שמעצים עוד יותר את יופיה של ציפורה הכושית ואת מעשיה: "ר' יוסי אומר: יש לך אשה שהיא נאה בילדותה וכשהיא מזקנת היא מתנוולת. ומניין אתה אומר שהיתה צפורה נאה בילדותה ונאה בזקנותה? אמר: על אודות האשה הכושית אשר לקח. ר' יהודה אומר: יש לך ענייה בת ענייה שהיא נזקקת למלכות ואינה יודעת לנהוג במנהג המלכות. ומניין אתה אומר שהיתה צפורה כושית בעניות וכושית במלכות? אמר: על אודות האשה הכושית אשר לקח. ומניין אתה אומר שבביל כך לקחה משה? תלמוד לומר: כי אשה כושית לקח". ומוסיף מדרש

שמות רבה א לב פרשת שמות – ציפורה היא שלקחה את משה

"ויואמר מדוע מהרתן בוא היום" - מיכן אתה למד שכל הימים באחרונה היו באות. "ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים" ... "וגם דלה דלה לנו" ... שאף לנו דלה שהרועים השליכונו למים והוא הוציאנו. "ויואמר אל בנותיו ואיו ... למה זה עזבתן את האיש וגו' " - שמא ישא אחת מכם ... מיד רצתה צפורה אחריו כצפור והביאה אותו. ולמה נקרא שמה צפורה? שטיהרה הבית כצפור.⁹

ספרי זוטא פרק יב פסוק א – ציפורה מתלוננת על משה

"ותדבר מרים ואהרן במשה" ... מרים פתחה הדברים ואמרה לאהרן, והוסיף אהרן על דבריה ונשאו ונתנו בדבר. ר' שמעון אומר: אף צפורה פתחה בדברים ואמרה למרים ומרים אמרה לאהרן ואהרן הוסיף על דבריהם ונשאו ונתנו בדברים.¹⁰ ומה היו הדברים? אמרו כיון שנתמנו הזקנים הדליקו כל ישראל נרות ועשו שמחה בשביל שעלו שבעים זקנים לשררה.¹¹ וכיון שראת מרים הנרות אמרה: אשרי אלו ואשרי נשותיהן. אמרה לה צפורה: אל תאמרי: אשרי נשותיהן, אלא: אוי לנשותיהן, שמיום שדבר הקב"ה עם משה אחיך לא נדקק לי. מיד הלכה מרים אצל אהרן והיו נושאים ונותנים בדבר, שנאמר: "ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה" - על עסקי פרישתו מן האשה.¹²

מדרש תנחומא פרשת צו סימן יג – משמעות אחרת לכושית¹³

"כי אשה כושית לקח" (במדבר יב) - כושית בגימטריא יפת מראה חשבונו של זה כחשבונו של זה. האשה כושית מגיד שהכל מודים ביופיה כשם שהכל דוברים בשחרותו של כושי. על אודות האשה - על אודות גרושיה. כי אשה כושית לקח - מה תלמוד לומר? אלא יש לך אשה נאה ביופיה ואינה נאה במעשיה או נאה במעשיה ואין נאה ביופיה וזו נאה בכל ועתה גירשה. ועל שם נוייה נקראת כושית כאדם הקורא לבנו נאה כושי כדי שלא ישלוט בו העין.¹⁴

תרגום אונקלוס במדבר פרק יב א - שינוי

ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא דנסיב ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק.¹⁵

תהלים (שחר טוב; בובר) מזמור ז: "יש אשה שהיא כשירה ואינה נאה, ויש נאה ואינה כשירה, אבל צפורה נאה ויפה וכשירה, יש אשה נאה בפני אחרים, ואינה נאה בפני בעלה, נאה בפני בעלה ואינה נאה בפני אחרים, אבל צפורה נאה בפני בעלה ובפני הכל". ראה גם לשון מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת בהעלותך פרק יב שעומד על כפילות הלשון שבפסוק: "כפל הכתוב כי אשה כושית לקח, שאלו ביקש משה רבינו למצוא אשה נאה במעשיה וביפיה לא היה מוצא". לא בכדי לקח משה את ציפורה לאישה, היא האשה הכושית. וכבר הקדשנו דף מיוחד [לציפורה ומשה](#) בפרשת יתרו.

⁹ אפרופו הדגש במדרשים הקודמים ובפסוק שמשה הוא שלקח את ציפורה האשה הכושית לאשה, אולי גם בשל יופייה, לא יכולנו שלא להביא מדרש נחמד זה שציפורה היא שלקחה את משה. יתרו מתפלא איך שבע בנות שיש למצוא להן חתן, פוגשות ליד הבאר (מקום מפגש ידוע לשידוכין, ראה אליעזר ורביקה, יעקב ורחל) איש מצרי מכובד וג'נטלמן שברור שהיה אורח במקום ולא חושבות להזמין אותו אליהם. ציפורה קלטה לפני כולן את דברי אביה ועפה כציפור להביא את משה. אז מי לקח את מי?

¹⁰ מה נשאו ונתנו? מה הדברים? ראה מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת בהעלותך יב ב: "ויואמרו הרק אך במשה דבר ה'. שעל דבר זה פירש מאשתו: הלא גם בנו דבר. ואני לא פירשתי מבעלי ואהרן אמר אני ג"כ לא פירשתי מאשתי".

¹¹ ראה דברינו [קול אחד וקולות הרבה](#) וכן [אלדד ומידד](#) בפרשתנו מרובת הנושאים והעניינים.

¹² חזרנו למדרשי ספרי על הפרשה, הפעם דרך ספרי זוטא על מנת לראות את הצד השני של האישה הכושית היא ציפורה. בשיטה הראשונה "מרים פתחה בדברים". ראה גם הנוסח בספרי (הרגיל): "מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה? אלא שראת את צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה: מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים? אמרה לה: אין אחיך מקפיד בדבר. לכן ידעה מרים ואמרה לאחיה ושניהם דברו בו". אבל על פי שיטת ר' שמעון לעיל ציפורה היא שהלכה להתלונן לפני גיסתה. בין כך ובין כך, כאשר מתחילים לחטט, כאשר "נושאים ונותנים בדבר", כבר לא כל כך חשוב מי בדיוק התחיל ומי אמר מה למי ומתי. זה טיבו של לשון הרע שבגיננו הצטרעה מרים ויש אומרים גם אהרון אלא שהצניע הכתוב. ראה דברינו [צרעת כי תהיה באדם](#) בפרשת מצורע וכן [אל נא רפא נא לה](#) בפרשתנו.

¹³ מדרש זה ממוקם בפרשת צו ולא בפרשתנו כפי שהיינו מצפים ויש לחקור מדוע. למה כאן ולמה שתיקה בפרשתנו.

¹⁴ מדרש תנחומא הולך בעקבות מדרש ספרי וספרי זוטא ומביא את שתי הדרשות זו לצד זו: את שבחה של ציפורה היא האשה הכושית שהייתה נאה וכשירה וראויה, ואת קובלנתה על משה שפרש ממנה וגילוי (אי) יחסיהם האינטימיים. אלא שאם בספרי ובספרי זוטא הדרשות מונחות זו לצד זו, אבל נפרדות, במדרש תנחומא (חיבור העורך?), נראה שהדברים קשורים וקובלנתה של ציפורה על משה וגירושיה מתחילה לפגום ביופיה. המדרש יוצר אמנם גימטריא כושית = יפת מראה, אבל מעבר לכך יש כאן ירידה ראשית, שרובב עניין הגירושין משה לתיאור היופי. שנית, גם בתיאור יופייה: "הכל מודים ביופיה כשם שהכל דוברים בשחרותו של כושי" - משמע, שכושית איננה בהכרח שם נרדף ליופי, אלא שימוש במטבע לשוני של הסכמה. ושלישית, הביטוי: "כאדם הקורא לבנו נאה כושי כדי שלא ישלוט בו העין" - כאן כבר ממש על הגבול של לשון סגנונהו. כושי הוא דבר שאינו נאה, ורק בשל חשש מעין רעה קורא אדם לבנו כושי או מכוער וכדומה. מה גרם להיפוך זה? תקופתו ומקומו של היווצרות המדרש? סביבה בה כושים לא נחשבו עוד ליפים?

¹⁵ אונקלוס שככלל מתרגם את התורה לארמית באופן ישיר ללא 'תוספות', מכניס בתרגומו בגוף הפסוק כאן את הפירוש של אשה כושית כאשה יפה או נאה ("אתתא שפירתא"), אבל בה בעת גם את עניין הרחקתה של האשה הכושית. כאילו המילים המסיימות

שיר השירים רבה פרשה א – כבני כושיים אתם לי

"שחורה אני ונאווה" (שיר השירים א ה) - שחורה אני במעשי, ונאווה במעשה אבותי. שחורה אני ונאווה - אמרה כנסת ישראל: שחורה אני בפני עצמי, ונאווה בפני קוני, דכתיב: "הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל" (עמוס ט) - כבני כושיים אתם בפניכם, אבל אתם לי כבני ישראל נאם ה'.¹⁶

דברי חמודות ברכות פרק ט סימן יב – ברכה על בריות נאות

"ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו" - ובירושלמי מעשה ברבן גמליאל שראה כושית אשה נאה ובירך עליה.¹⁷

רשב"ם במדבר פרק יב פסוק א – מהימים שמשא מלך בארץ כוש¹⁸

הכושית - שהיא ממשפחת חם: כי אשה כושית לקח - כדכתיב בדברי הימים דמשה רבנו שמלך בארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה כמו שכתוב שם, והם לא ידעו כשדיברו בו שלא נזקק לה.¹⁹ זהו עיקר פשוטו. שאם בשביל צפורה דיברו, מה צורך לפרש כי אשה כושית לקח? וכי [עד] עתה לא ידענו כי ציפורה מדיינית היא? ועוד תשובה: כי לא היתה כושית כי כוש מבני חם הוא, ומדיין מבני קטורה אשר ילדה לאברהם.²⁰

"כי אשה כושית לקח", הכפילות שהזכרנו לעיל, באות במשמעות של לקיחה בעבר אבל כעת התרחקות ממנה או הרחקה ("רחיק"). כפילות הלשון בפסוק איננה לחיזוק העניין ואישורו, אלא, אדרבא, להבעת הסתייגות והתחברות לדיבורה הלא-נאה של ציפורה על משה. האם גם כאן נוכל ללמוד משהו על מקומו וזמנו של התרגום והאופן בו חשב המתרגם על קהל שומעיו ורצה להתחבר אליהם? האם יש כאן השפעה הדדית בין המדרשים והתרגום?

¹⁶ דרשות רבות נאמרו על פסוק זה משיר השירים, כאן במדרש שיר השירים רבה וכן בשמות רבה פרשות כג ומט בשירת הים והקמת המשכן. וברובם, "שחורה אני" הוא לשלילה ועומד כנגד "נאווה אני" שהוא לחיוב. עניין זה דורש דף בפני עצמו וכבר זכינו לו בדברינו [שחורה אני ונאווה](#) בפרשת בשלח. מה שחשוב לנו כאן הוא האזכור של הפסוק בעמוס: "הלא כבני כושיים אתם לי" שמקשר אותנו עם המילה "כושי" ועם כל הדרשות בספרי לעיל על שבחם ויופים של הכושיים ובהם האשה הכושית שהיא נושאנו. כאן, היחס לכושיים הוא אחר. אולי גם בשל הפסוק בירמיהו יג כג: "הִיִּהְפֹּף פֹּשֵׁי עוֹרוֹ וְנִמְרַח חֲבֻרָתָיו גַּם אֶתֶם תִּוְכְלוּ לְהִיטִיב לְמִדֵּי הָרֶעַץ", שנדרש בד"כ לגנאי (ראו גמרא שבת קז ע"ב, פרשני המקרא שם בעמוס). ראה בפרט פירוש רד"ק לתהלים פרק ז, שכבר הזכרנו לעיל בהקשר עם שאול, שמקשר את "שיגיון לדוד אשר שר לה" על דברי כוש בן ימיני" עם שאול שהיה "כושי" ועם הפסוק בעמוס: "הלא כבני כושיים אתם לי בית ישראל" ועם הפסוק בירמיהו: "הִיִּהְפֹּף פֹּשֵׁי עוֹרוֹ וְנִמְרַח חֲבֻרָתָיו גַּם אֶתֶם תִּוְכְלוּ לְהִיטִיב לְמִדֵּי הָרֶעַץ" ומפרש את הכל לגנאי על שאול: "כי המזמור הזה נאמר על שאול... ואמרו כי קראו כושי: מה כושי זה אינו משתנה בעורו, כך שאול לא היה משתנה בשנאתו אל דוד". נראה שלא רק השחור אלא גם הכושי (אין שני אלה אותו הדבר בהכרח) משנים את טעמם בעיני הדרשנים והקהל. ואנו שוב תמהים אם אין כאן גלגול של שוני תרבותי בהתאם למקום המדרש. אלא שהפעם יש לנו עסק עם מדרש שיר השירים רבה ועם פסוק מספר ירמיהו. הוא ירמיהו שעבד הכושי הציל אותו מבור הטיטי כפי שראינו לעיל. נחזור לאישה הכושית של פרשתנו.

¹⁷ לפני שניפרד מהכושית הנאה והמתנאה ביופייה ונעבור לפרשני המקרא, הרי לנו 'פליטת קולמוס', או שמא שימור נוסח מיוחד, של חכם מדורות מאוחרים (ר' יום טוב ליפמן הלוי הלר, מזרח אירופה מאה 16, מחבר פירוש 'תוספות יום טוב' על המשנה), שמתניח לסיפור שמופיע הן בירושלמי ברכות ט א והן בבבלי עבודה זרה כ ע"א, על רבן גמליאל (רבן שמעון בן גמליאל בתלמוד הבבלי), בהקשר עם ברכת הראייה על בריות נאות, שברך על גויה (נכרית) נאה: "ברוך שככה לו בעולמו". ראה סיפור זה המובא בדברינו [היפוי שבאדם – ברכתנו ובלותו](#) בדפים המיוחדים. מה שמפתיע בציטוט זה הוא התואר "כושית נאה" שאינו במקורות הנ"ל. האם 'פליטת קולמוס' כאן, טעות המעתיקים, נוסח בלתי ידוע, או שמא רוחה של ציפורה אשת משה – האישה הכושית היפה הגיעה עד הלום.

¹⁸ לדגנו על רש"י משום שדבריו הם ציטוט מדויק למדי של מדרש תנחומא (שמצדו מבוסס על מדרש ספרי על שני חלקיו שראינו לעיל) על יופיה ומעשיה של האישה הכושית, על החשש מעין הרע ועל גירושה.

¹⁹ ראה סיפור מופלא זה גם בילקוט שמעוני תורה פרשת שמות רמז קסח: משה בורח מפרעה לארץ כוש, מומלך שם למלך ונושא לאשה את "הכושית הגבירה אשת קוקנוס לו לאשה", היא מעלילה עליו שהוא לא מתקרב אליה, משה נאלץ לברוח משם, הוא מגיע ליתרו אשר שם אותו בכלא למשך עשר שנים, ציפורה דואגת לו כל אותם שנים ובסוף מצילה אותו משם ומשכנעת את אביה שמשא הוא מהעם העברי המיוחד: "ומשה בן שבע שנים ושבעים שנה בצאתו מבית הסהר ויקח צפורה המדינית לאשה ותלך צפורה בדרכי בית ישראל לא חסרה דבר מצדקת שרה ורבקה רחל ולא גבעות עולם". ראה שם גם איך משה מגלה את מטה האלהים הפלאי בגינת יתרו: "ויהי בהתפללו ויבט בצדו והנה מטה ספיר מוצב ארצה והוא נטוע בתוך הגנה ויקרב אל המטה והנה חקוק בו שם ה' אלהים צבאות כתוב ומפורש על המטה ויקרא בו ויתלשהו כהתלש עץ יער מסבכו ויהי למטה בכפ". ראה דברינו [ואת המטה הזה תיקח בידך](#) בפרשת שמות על מוצאו וגלגוליו של המטה הפלאי.

²⁰ האשה הכושית איננה ציפורה. כולנו יודעים שציפורה היא אשתו של משה והיא מדיינית ואין צורך לכנותה כושית. כושית היא מבנות חם ואילו המדיינים הם שמיים ועוד מזרע אברהם. ראה דברינו [בני קטורה](#) בפרשת חיי שרה. פירוש רשב"ם מסתמך כאן על ספר 'דברי הימים דמשה' שהוא סיפור השייך לסוגה של המקרא המשוכת, כלומר, חיבור המספר מחדש את הסיפור המקראי תוך הרחבה והוספת מסורות חוץ מקראיות. פרופ' שנאן הסיק מלשון הסיפור, מסגנונו, ומהמקורות שהזכירו אותו, כי הסיפור שייך לסיפורים העבריים שהתחברו בראשית ימי הביניים ואילך, והניח כי הוא התחבר במאה העשירית או ה-11. מקום כתיבת הסיפור טרם התברר. ראה [תיאור קצר של מקור זה כאן](#). רשב"ם אינו היחיד שמסתמך על מקור עלום זה. ראה גם פירוש בכור שור מבעלי התוספות על הפסוק: "והאיש משה עניו מאד. מגיד לך הכתוב שמשא לא היה בעל - גאוה, ולא נתכוון לשום גאוה, אלא הכי היתה סיבה ומזל שלקח אשה כושית, כמו שכתוב גבי שמשון, גבי אביו ואמו שהיו מוכיחין אותו על שלא היה נושא מבנות ישראל, וכתבי: ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא. ואעפ"י שלא נודע למה היתה סיבה זאת של משה, אין גלויין לנו כל הסודות, ובדברי הימים של משה מספר מן הכושית, כי היתה מלכת הכושים, והיה משה מלך בכוש ארבעים שנה, ואף בזאת היה עניו, שלא היה תובע עלבונו ולפיכך תבעו הקב"ה". היינו תבע את עלבוננו.

אבן עזרא שמות פרק ב פסוק כב – לא להסתמך על ספרים שאין עליהם קבלה ומסורת

וזאת צפורה היא האשה הכושית אשר אמר. ואשר כתוב בדברי הימים דמשה אל תאמין. וכלל אומר לך, כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו, ואף כי יש בו²¹ דברים שמכחישים הדעת הנכונה. וככה ספר זרובבל, וגם ספר אלדד הדני והדומה להם.²²

רמב"ן דברים פרק א פסוק יח – לא יהיה לכבוד למשה

והטעם להזכיר זה כאן, כי בידוע שזה הענין עצת יתרו והוא אמר למשה (שמות יח יט) היה אתה לעם מול האלהים שיתפלל עליהם בעת צרתם, ואמר לו (שם כ) והזהרת אתה את החוקים ואת התורות וגו', שילמדם הוא התורה, אך במשפט נתן לו עצה שימנה שופטים לסייעו ... כי שמע לעצת חותנו ויעש כל אשר אמר. ולא הזכיר משה עצתו בכאן, ולא אמר דבר בשם יתרו אשר אמר. ונראה בעיני שלא רצה להזכירו במעמד כל ישראל, לענוותו. או שלא יהיה לכבוד לו שיזכיר לדור הזה כי אשה כושית לקח (במדבר יב א). ויתכן שהטעם, מפני שנמלך בשכינה ועל פי הגבורה נעשה הענין ההוא.²³

מלבי"ם דברים פרק כד פסוק ז – נערה מאפריקה שמשה פדה מסוחרי עבדים

ויש רמז בכאן למסחר עבדים שסמך לזה פרשת שמירת הצרעת.²⁴ שידוע שמביאים את העבדים מארץ כוש שבחלק אפריקה, ומוליכים אותם מרחק רב בהנהגה אכזרית למאד במזון רע, ובמלבושים רעים ומשימים עליהם משמר עד שעי"ז ילקו בצרעת ממארת המתדבקת למאד. וזה שרמז שמלבד וגונב נפש מישראל²⁵ גם תשמר בנגע הצרעת שלא ידבק בך ע"י שתקנה עבדים מסוחרי האדם אלה.²⁶ ויש לחדש דבר בסמיכת זכירת מעשה מרים לענין הצרעת שיהיה ג"כ רמז למסחר העבדים, וזה שמה שכתוב בפרשת (במדבר י"ב) כי אשה כושית "לקח", פירוש קנה. היינו שקנה מסוחרי העבדים אשה כושית אשר גנבה מארץ כוש ועשאה בת חורין והכניסה תחת כנפי השכינה. ודברה מרים במשה על הדבר הזה: 'אי שבקנותו מהם הוא מחזק ידם, ב' שמא תדבק בבני ישראל הצרעת ח"ו מהאשה הכושית, ואהרן השיב שאין להרהר במשה שעשה ע"פ הדבור.²⁷

**שבת שלום
מחלקי המים**

²¹ מה גם שיש בו, בלשונונו היום.

²² אבן עזרא יוצא חוצץ כנגד כל הסיפור הבתר-מקראי שמשה שהה בארץ כוש ונשא את מלכת כוש וכו' ונגד ההסתמכות על ספרים עלומים שהשתרבו לתוך המסורת היהודית. וממילא האשה הכושית היא ציפורה שבאה ממדין ובוודאי לא מבני חם שאין זה אלא גנאי למשה. שים לב למיקומו של פירוש זה של אבן עזרא בסוף פרק ב בספר שמות בלדת גרשום בנו הבכור של משה: "כי אמר גר הייתי בארץ נכריה". ארץ נכריה היא מדין למי שבא מבית המלוכה המצרי ומתואר כאיש מצרי. ראה דברינו [איש מצרי](#) בפרשת שמות. נראה שיש לנו כאן מקור מעניין להבדל בין פרשני וחכמי אשכנז (המערב) ופרשני וחכמי ספרד (המזרח), הן ביחס למקורות ספרותיים מסוימים 'עלומים' והן בהיכרות של עמי המזרח. מספיק לנו, יאמר אבן עזרא, מה שאמרו חכמים במדרש ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שנו, על חייו של משה: "משה היה במצרים ארבעים שנה ובמדין ארבעים שנה ופירנס את ישראל ארבעים שנה". למה לנו להוסיף את כוש ואת חם?

²³ רמב"ן מתייחס כאן לפרשת מינוי הדיינים הנזכרת בתחילת ספר דברים, שם אין שום אזכור ליתרו אשר עפ"י ספר שמות פרשת יתרו הוא שנתן למשה את העצה בעניין זה. מדוע נגרע חלקו של יתרו? מדוע לכאורה מנכס משה את כל העניין לעצמו ככתוב שם: "וְאֶקַח אֶת רֵאשִׁי שְׁבָטֶיךָ אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְיָדְעִים וְאֶתְּנֶנּוּ אֹתָם רֵאשִׁים לְעִיֶיךָ שְׁרֵי אֲלָפִים וְשְׁרֵי מֵאוֹת וְשְׁרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׁרֵי עֶשְׂרֵת וְשְׁטָרִים לְשִׁבְטֶיךָ". לאן נעלם יתרו? הסבר אפשרי שנתן רמב"ן הוא שמשה לא רצה להזכיר את קשריו עם מדין "כי אשה כושית לקח". עניין זה נשמע תמוה וגם הנימוק הראשון שלא רצה משה להזכיר את יתרו "לענוותו" (של מי?) דורש הסבר. ראה נוסחאות רמב"ן המדויקות ופרשניו שם. ראה גם דברינו [פרשת מינוי הדיינים](#) בפרשת יתרו וכן [אנשים חכמים ונדונים וידועים](#) בפרשת דברים. לעניינינו, רמב"ן הולך בשיטת המדרשים וחכמי המזרח שהאשה הכושית היא ציפורה, אבל אין זה לכבודו של משה. גם אשה מדינית איננה כבוד גדול ומוטב לא להזכיר זאת לדור שחטא [בזנות בשיטים](#). ראה דברי זמרי למשה בגמרא סנהדרין פב ע"א: "בן עמרם! זו אסורה או מותרת? ואם תאמר אסורה - בת יתרו מי התירה לך?".

²⁴ בספר דברים פרשת כי תצא מוכרת פרשת מרים שדברה באחיה ונצטרעה. ראה צמד הפסוקים שם, דברים כד ח-ט: "הַשְּׁמֵר בְּנִגְעַ הַצְרַעַת לְשֹׁמֵר מֵאֵד וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יֹרֶוּ אֶתְכֶם הַפְּהַנִּים הַלְוִיִּם כְּאֲשֶׁר צִוִּיתֶם תִּשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת: זְכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בְּדַרְךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם". לסמיכות זו נדרש מלבי"ם הוא ר' מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל ויזר, מזרח אירופה מאה 19.

²⁵ פסוק קודם שם: "כִּי יִמְצָא אִישׁ גֵּב נֶפֶשׁ מֵאֲחֵיו מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִתְעַמַּר בּוֹ וּמְכָרוּ וּמֵת הַגֵּב הַהוּא וּבְעֵרַת הָרֶעַ מִקִּבְּךָ". מעניין את מי בא מלבי"ם להזהיר על קניית עבדים מאפריקה בימינו.

²⁷ משה הצדיק עושה מעשה הפוך מהאחים שמכרו את יוסף. משה פודה נערה אפריקאית מסוחרי העבדים! ראה אמנם איך מלבי"ם עוקף את נישואי משה לאשה הכושית. לא מדובר בלקיחה במובן של נישואין, אלא לקיחה במובן של פדיון שבויים ממוני. ועדיין אין ספק שזה פירוש מודרני וכנראה רלוונטי לתקופתו. האם ייתכן שמלבי"ם שמע על הספר [אוהל הדוד תום](#) שפורסם בשנת 1852 והפך לרומן הכי נמכר של המאה ה-19?